

הרב פנחס שווארץ

ע"ה"ק ירושלים ת"ז

לפשר שמות וכינויי השדים והמזיקים ועל אודות המנהג שלא להזכיר בפה שדים

פתיחה

בתנ"ך נזכרו בפירוש השדים והשעירים^א, חז"ל פרשו, ש"בני רשף" - "רשפים" "לילית" נגעני בני אדם, "ראמים", האמורים במקרא^ב אף הם מזיקים ושדים. בזהר הקדוש מפרש ש"ימים" שנזכרו במקרא^ג הם שדים, רש"י מפרש ש"בלחות" הנזכרים במקרא הם שדים.

בחז"ל אף מצאנו כינויים לשדים שלא נדרשו מן המקרא, כמו 'מזיקים' 'מריאים', 'מלני' 'עלעולין', 'רוחות'. 'זינן' בישין'. ובקדמונים מצאנו כינויים נוספים 'מלאכי חבלה' 'חיצונים', 'שטנים'.

עוד כינויים שאינם נפוצים כאחרים ונזכרו אף הם בקדמונים^ד: טהירין, פרחין, צפרירין.

(מלבדם) יש בתנ"ך עוד שמות פרטיים לשדים מסוימים, כמו 'קטב מריר' ועוד, ובספרות חז"ל נמצאים עוד עשרות רבות של שמות שדים ומזיקים, אותם אסף הגאון הבקי המופלא רבי ראובן מרגליות בספרו "מלאכי עליון" חלק "סיטרא דשמאלא". במאמר שלפנינו נעסוק רק בשמות וכינויים כלליים לשדים, בכינויים הנדירים יותר ציינתי מקורם מחז"ל.

במאמר שלפנינו נביא בס"ד לקט בכיאורי שמות השדים וכינויהם, לפי סדר א' ב'. בתחילה נקדים את המובאים במקרא ולאחריהם את אלו שהובאו בחז"ל ובקדמונים. בהמשך נתחקה אודות המנהג שלא להזכיר בפה את השדים.

א. שדים: דברים לב, יז. תהילים קו, לו. שעירים: ויקרא יז, ז ישעיהו לז, יד.

ב. רשפים: "ובני רשף" (איוב ה, ז) "ולחומי רשף" (דברים לב, כד). לילית: "אך שם הרגיעה לילית" (ישעיהו לד, יד). נגעני בני אדם: "ובנגעי בני אדם", (שמואל ב' ז, יד). ראמים: "כתועפות ראם לו" (במדבר כג, כב).

ג. בראשית לו, כד.

ד. תהילים עג, יט, איוב יח, יא כד, יז כז, כ, ל, טו.

ה. ספר מאורת נתן - מאורי אור (לר"מ פאפרש פפד"מ תס"ט) תחילת מערכת הי' הביא "י' כתות מלאכים כנגדם י' כתות שדים מזיקין שדין רוחין רשפים פורחות טלני שעירים טהירין שטנים לילין". ממנו העתיקו רבים. ואמנם, י' שמות לשדים נמצא כבר במחזור ויטרי (על אבות ה, ו) בלשונות אחרים "אף המזיקין - "רוחין ושידים ולילין ורשפים ופרחים טולטן ושעירי וצעירי וטיהרנון...". שמא משם מקורו של ר"מ פאפירש, ו"פרחים" מקביל ל"פורחות", ו"טיהרנון" ל"טהירין". ו"טולטן" ל"טלני" ו"צעירי", ל"צפרירין", ולהלן ציינו כל דבר במקומו.

א המובאים במקראות: בלחות | בני רשף - רשפים | ימים לילין | ננעי בני אדם | רוחות | שדים | שעירים

ב המובאים בחז"ל ובקדמונים: | זינן בישין | היצונים | מחירין | מלני | מוויקים | מלאכי חבלה | מריאים | עלעולין | רוחות | שמנים | פורחות - פרחין | צפרירין | רוחות | שמנים | כינויי השדים שרווחו בלשונות בני אדם | נספח: קליפות.

א המובאים במקראות:

בלחות:

רש"י תהלים עג, יט, "מן בלחות": מן שדים. ובאיוב (יח, יא) בלחות - שדים.

המלבי"ם בישעיהו (יז, יד): "בלחה. ראיתי לאחד מן המבארים בפסוק תציעדהו למלך בלחות, מביא בשם ה(ר)נה"ו בהבדל בין שם 'בלחה', לשם 'בחלה', כי בלחה מציין כתות השדים והמוזיקים שהיו מבהילים את המהבילים בין המהבילים הקדמונים, או את לחומי רשף וקטב מרירי, והממונים על השאול והתפתה וכדומה עכ"ד, ולפי הנודע היה עקר שליטתם ופחדם בלילה, כמ"ש מפחד בלילות, בו תרמוש כל חיתו יער, ובהגיע אור הבקר היו מתפורים ושבו לאפס. עפ"ז ימליץ את מחנה סנחריב שבאו לירושלים בלילה, ואז נפל פחדם על ישראל, ובבקר סר הפחד ושבו לאין ואפס, כבלחות השדים שירבה פחדם בלילה ויסור באור הבקר.

בני רשף - רשפים

על שם שעפים

ואמר רבי יצחק כל הקורא קריאת שמע על מטתו מוסיף בדילין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר התעף עניך בו ואיננו ואין רשף אלא מוסיף שנאמר מזי רעב ולחמי רשף וקטב מרירי" (ברכות ה, א). **רש"י** דברים (לב, כד): "ולחומי רשף - השדים נלחמו בהם, שנאמר (איוב ה, ז) ובני רשף יגביהו עוף, והם שדים".

רש"י בתהלים (עו, ד): "...ובני רשף בני עפיפה הם שדים יגביהו לעוף אף זה לשון חצים המעופפים כענין שנאמר ומחין יעוף יומם".

ו. רמזים לביאור הבינוני רשף: רשף חילוף אותיות שרף. במאורי אור (לרבי אהרן ווירמ"ש חלק ד') ברכות ה' "...ושם רשף רמז היפוך שרף, שהמלאך משתמש בשד להיות בקליפת לבוש בבואו לעודה" כמו שכתבו הקדמונים".

"רשף" בגימ' ס"ם ולילית ובגימ' "שעיר". בספר כתובה לבעל ההפלאה (על כתובות עו, ב ד"ה אם מעלה) הביא בשם הפני יהושע על מה שנאמר "ובני רשף יגביהו עוף": ש"המוזיקין נקראו בני רשף שהם באים מפלוני ונוקביה, ושם פלוני חציו בקדושה שם אל, וחציו ס"מ הוא סם המות, ונוקביה בגמטריא ת"פ וסם ותף גימטריא רשף (כלומר, שנקראים רשף לפי ששורשם בסמאל ולילית שעולים כמנין רשף, (ס"מ - 100 + לילית - 480 = 580 ובספר פנים יפות בראשית (כה, כז) הוסיף ש"שעיר" גם הוא גימ' 580, וכתב שלכן נתנה התורה במדבר שעיר לבטל כח השעיר) ועל ידי קריאתו בתורה גימטריא תרי"א והוא שם אל המהפך

ימים

(בראשית לו, כד) כתב בזוהר הקדוש (בראשית קצח, א) שהם השדים, ובזוהר הקדוש על המדרש רבה (וישלה פב, יז) ביאר המעם שנקראו כך כי נבראו בכין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה. ושאימתן מוטלת על הבריות. [ע"ש].

לילין

"אך שם הרגיעה לילית" (ישעיה לד, יד) ובתרגום יונתן מתרגם בלשון רבים : "ברם תמן ישרין לילין". עירובין (יח, ב) : "ואמר רבי ירמיה בן אלעזר כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין". סנהדרין (קט, א) : וזו שאומרת נעלה ונעשה מלחמה נעשו קופים ורוחות ושידים ולילין. רש"י שם: "לילין - צורת אדם - אלא שיש להם כנפים, במסכת נדה (כד, ב)".

על שם לילית

בפישמות נקראו כן על שם לילית שהיא אחת מאמהות השדים (ראה **זוהר בראשית** נה, א).

נגעי בני אדם

תנחומא (בזכר) פרשת בראשית : "ובנגעי בני אדם (שמואל ב' ז, יד) ... ואין נגעי אלא המזיקין, שנאמר ונגע לא יקרב באהלך". (תהלים צא, י), "נגעי בני אדם אלן אינן מזיקין". (**זוהר בראשית** מז, ב).

שנותנים נגעים לבני אדם

מקור חיים לרבי חיים עובדיה (סימן לא - לב): ונקראו נגעי בני אדם לשתי סיבות. אחת להיותם מזיקים לבני אדם ונותנים להם נגעים אחר אשר התענגו בהם כיון שעברו על דעת קונם שהרהרו ביום ובאו לידי קרי בלילה.

שעושים מעשי אדם שהוליד מזיקים

שנית, להיות אדם יציר כפיו של הקב"ה, הראשון אשר הוליד רוחין ושידין ומזיקין מלילית, ולכן נקראו נגעי בני אדם על דרך מה שאומר הזוהר על פסוק וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם, כי מעשה אבות יעשו בני אדם ממש, שעושים כמעשה אדם הראשון שהוליד מזיקין מלילית.

ראמים

גימין (סח, ב) "בתועפות - אלו מלאכי השרת, ראם - אלו השדים..."

גור אריה למהר"ל (במדבר כג, כב) : ואמרו רז"ל אלו השדים. ולא ידעתי למה נקראו השדים 'ראמים'. ויראה, מפני כי השדים יש בהם דברים מענין הבריות, וגם יש בהם

דברים מן העליונים, הרי מגיעים מן הארץ עד הרקיע. ובשביל כך מכנה אותם בשם 'ראמים', שנקרא 'ראם' על שם גבהותו ורוממותו. (וראה שם עוד).

ובאור בהיר - לקט בהיר על אור החיים לרבי ישעיה הלוי ווייס (כאן) מביא : תועפות ראם... והוא מן חיה גדול בקומה ולו קרנים גדולות גבוהות וחדודות ומטילים פחד על כל רואה אותם ולזה נקראו השדים בשם ראמים.

שדים

מלשון שוד

מנחה בלולה (לרבי אברהם רמפורט) (דברים לב, יז): "נקראו שדים מלשון "שד ושבר" (ישעיה נט, ז).

מלשון שדידה

שדידת הדעת: **אבן עזרא** (דברים לב, יז): "ונקראו שדים על טעם אמים משוד הדעת". ובבאר יצחק על הראב"ע שם מבאר כוונתו, "שמפרש לשדים כמו לשעירים ונקראו כן שמצמעים רואיהם ומפחדים מהם, ושדים על שם שמשודדים דעת רואם מפחדם כמו שנקראו הגבורים אימים מלשון אימה". וכן בחזקוני: "על שם ששודדין דעתו של אדם נקראו שדים".

שדידת והכחשת פמליא של מעלה למראית העין: בפירוש התהילים לר"א בן רמוך (קו, לו): ונקראו שדים לפי שהם שודדים ומכחישים בפמליא של מעלה למראית העין. וכ"ה בריקאנטי (אחרי מות) "ונקראים שדים כי הם שודדים המערכות העליונות כענין שאמרו בכשפים שהם מכחישים פמליא של מעלה...".

שדידת בני אדם: פירוש הרמ"ז לזוה"ק (כי תצא): "...שד מלשון שוד". ספר המלכות המיוחס לרבי דוד מסיבליה (שער כ"ג) "והוא לשון שוד ששודדים לבני אדם". ובאברבנאל שמות (ז, ח): "ולהיותם שודדים מוכתו ושלותו יקראו שדים ומזיקים".

ובשם משמואל (תולדות) "...ובמדרש "איש שעיר - גבר שדין, כמד"א ושעירים ירקדו שם ואנכי איש חלק כמד"א כי חלק ה' עמו". והיינו שעשו הוא גבר שדין, שאין להם אלא מה שחוטפים ושודדים כי לא נשלמה בריאתם בע"ש בין השמשות וע"כ לא ניתן להם ספוקם די קיומם, אלא שכל חיותם מהשדידה, ע"כ שמם שדים מלשון שדידה, ששם של דבר הוא מהותו, ע"כ עשו גבר שדין נמי מהותו גזילות וחמסים ועקיפים...".

מלשון שדידה - והרם

ריש"ר חירש (דברים לב, יז) "...השורש של "שד" הוא "שוד" הקרוב אל "שדר". "שוד" מצוי עוד רק פעם אחת: "מקטב ישוד צהרים" (שם צא, ו), ויש בפסוק זה כדי להעמידנו על משמעות המושג "שד". "שדר" מורה בעיקר על בויזה והריסה מיכאנית, ואילו "שוד" נאמר על הרם שנגרם על ידי כח הסמוי מן העין. "שדים" הם כוחות הסמויים מן העין והמזיקים לפריחה ולשגשוג.

אמנם, בספר התשבי לרבי אליהו בחור (ערך שד) כתב "יש אומרים שנקראים כן בעבור שהם שורדים והוא טעות כי ראוי להיות שדים הדל"ת בדגש".

על שם שהשדים הם דבר שדוד ונמאם

רבי יוסף בכור שור (דברים לב, יז) : "זבחו לשדים: לדבר שדוד סרוח ונמאם". (וכן בתוספות "הדר זקנים" שם).

שמשכנם במקום שדוד

רמב"ן (ויקרא יז, ז) : ויקראו "שדים" בעבור שמשכנם במקום שדוד כגון המדבר, ועיקר מציאותם בקצוות כגון פאת צפון החרב מפני הקור.

שמשכנם בשדות

מעשי ה' לר"א אשכנזי: "ונקראים שדים להיותם בלתי נמצאים בישוב רק בשדה". וכ"כ בנשמת חיים לר' מנשה בן ישראל (מאמר שלישי פרק יב). כי דירתם ומושבם לרוב הם על פני השדה ולכרד ישכוננו... "וכ"כ ברמ"ד וואלי (ויקרא יז, ה תהילים קו לו - ח).

שד מלשון רוח

פירוש רגלי מבשר על ספר התשבי שם : "יש לומר דשד ורוח אחד הוא, ובערוך (ערך שד ג') שדיא נשיב, פירש רוח קדים מנשבת, ותרגום (תהילים צא, ב) מחץ יעוף יומם דשדי ביממא, ויהיה ג"כ מזה (כתובות צד, ב) שודא דדייני פירוש כמו רוח המושל..."

שד מלשון דבר חלק ונשמת

יריעות שלמה לרבי שלמה פאפנהיים (חובת ד' יריעה יב): "אמנם שם לשד או שד אין הנחתו על הרמיבות, כי אם על התנועה החלקה וההשמטה הקלה שיש בדבר לה שהוא נשמת כל כך בקל עד שכמעט אינו נרגש על החוש, והוא ענין מצוי בשמן וחמאה וכיוצא במוני השמנים שהם חלקים ונשמות בקלות ורפיון אל חוש המקבל ונמצא כיוצא בו במוני בשר כגון הלובן שעל הבשר ועצמות המחובר מנימות ושערות דקות כפשתן... וכן שאר כל דבר שיש בו תנועה קלה יקרא שד... ושד א"כ שם התאר לא שם העצם, נקרא אמנם שד על שם שהוא חלקלק ומשוטט בקלות, והוא ג"כ ענין שדים בניקוד ציר"י.... והם הרוחות המשוטטות בעולם ובלתי נרגשות נקראו שדים על שם תנועתם הקלה והם נשמות כמעט רגע ממקומם... ראה שם עוד.

דברי חכמים לרבי מרדכי הערצקא (ברכות נז): "כאן על ידי שד - "אבותינו הנחילו לנו אגדה ששני מלאכי מרום (עזא ועזאל) הושלכו משמים ארץ קודם המבול והם הנפילים אשר באו על בנות האדם והולידו עמהן את המזיקים הנקראים שדים לפי ש'רמה בים' שענינו השליך ת' שדי בימא וכן נופל בדרך תרגם רמי ואם כן שלשתם רמה נפל ושדא על ציר אחד יסובכו" עוד הציג שם "על פי אשר אמרו בעלי הקבלה שהשדים נולדו מן הזרע הנשפך לבטלה, ושופך דם האדם תרגמו דישוד, וכן כל שפך שבתורה והנולד מן

שפך או אשר הזרע נקרא שד". וראה מעם נוסף על פי סוד בשער הכוונות ענין סוכות דרוש ז'.

שעירים

על שם שייכותם לשעירים:

שנראים לבני אדם כשעירים (או שמדמים בני אדם שהם נראים כשעירים)

מורה נבוכים (ח"ג פרק מו): "וכן היו כתות מן הצאב"ה עובדים לשדים, והיו חושבים שהם ישובו בצורת העינים ולזה היו קוראים לשדים שעירים". וכן בראב"ע ויקרא (יז, ז) "והקרב בעבור שיראו אותם המושגעים כדמות שעירים". וברבינו בחיי שם: "לפי שהם מתדמים בדמות שעירים". וראה בזוה"ק (ויקרא ע, א) "תאנא בשעתא דהווי מקרבין להון על גבי חקלא והווי מומני ההוא דמא ומקרי קרבנייהו הווי מתכנפי כל אינון זיינין בישינ וחמאן להון כגוונא דשעירים כלהו מליין שערא ומודעי להו מה דאינון בעיין".

שמוזיקים כשעירים (עינים)

רבי עובדיה ספורנו (מאמר כוונות התורה): "כי אמנם מין העינים רב ההיזק לאדם בשדות וכרמים כאשר הוא מפורסם אצל עובדי האדמה. ואולי לזה נקראו השדים שעירים לרב הויזקן לאדם במה שאפשר להם ולזה קראום רז"ל מוזיקין". מלמד התלמידים לר"י בר אנמולי (דרשה לשבת שובה) "שעירים הויזקן מצוי וגם השדים נקראים שעירים למעם זה...". "וכמו כן השדים האלה נקראים שעירים לפי שראוי להמשיכם אליהם יותר משאר בעלי חיים, לפי שהשעירים הם בהמות ביתות גדלות אצלינו ועם כל זה מטבעם העז להשחית כל עין ולהזיק הויזק גדול עד שקראו לעז מלאך המות כמו שבא בדבריהם והשם הזה כנו בו לשמן באומרים הוא שטן הוא מלאך המות". (שם) דרשות קול בן לוי (דרוש י' עמ' 55 בהוצאת כתב תשנ"א): "והשעיר הוא מוזיק כדתנן הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושיברו את הכלים ולכן השדים המחריבים מכונים בשם שעירים כדכתיב ושעירים ירקדו שם...".

על שם שטנים כשעיר

העמק דבר (ויקרא יז, ז): "לשעירים - השדים נקראים כך כאשר הם אינם בעלי מנוחה ורק טסים כטבע שעיר". (על שם שמשותעים ועפים - על פי העמק דבר (דברים לב, יז) "והנה יש לשדים כח פנימי להסתער ולעוף למעלה ולשמוע מאחורי הפרגוד מה שנגמר ולהודיע לבני אדם כדאיתא חגיגה (טז, א), אמנם המה כיונה שיש לה כח פנימי לשליחות כמוש"כ בפ' נח, מ"מ לא כל בני יונה יכולים, אלא המלומדת לכך, והוא יקר המציאות ובעליה מהנה לה הרבה, כך לא כל השדים מסתערים אלא המלומדים...").

ז. הנצי"ב לא כותב בפירוש שכך פירוש מילת שעירים, אבל כן נראה לפרש לפי דבריו. ואולי כך פירש את מילת שעירים. וראה סוכה (נג, א) במעשה בשלמה המלך שמסר את סופריו לשעירים כדי שיבריחו אותם ללז, ולמה הביאה הגמ' את השדים בלשון שעירים. ואולי, משום שבמעשה זה מתואר שהשדים משתערים ועפים.

שהשדים מיוחסים לשבתאי שמושב במזל גדי

ר"ב"ג פרשת אחרי מות "...ואחשוב כי מפני ששבתאי הוא אשר יוחם לו ענין השדים, כמו שהתבאר במשפטי הכוכבים והיה גדי בית שבתאי הנה נקראו השדים השעירים..."^ה.

שהם חלקו של הסמ"א שנקרא שעיר

רמב"ן (ויקרא טז, י): והנה התורה אסרה לגמרי קבלת אלהותם וכל עבודה להם, אבל צוה הקדוש ברוך הוא ביום הכפורים שגשלה שעיר במדבר לשר המושל במקומות החרב, והוא הראוי לו מפני שהוא בעליו ומאצילות כחו יבא חורב ושמוץ... וחלקו מן האומות הוא עשו שהוא עם היורש החרב והמלחמות, ומן הבהמות השעירים והעזים, ובחלקו עוד השדים הנקראים מזיקין בלשון רבותינו, ובלשון הכתוב (להלן יז ט) שעירים, כי כן יקרא הוא ואומתו שעיר.

שהם רוחות

בפירוש רי"ד לישעיהו (יג, כא) כתב ונקראו שעירים בעבור שהן רוחות כמו כשעירים עלי דשא. (ובהגהות **רגלי מבשר** על **ספר התשבי** "ואולי שנקראו גם שעירים שהוא לשון רוח דיש לומר דשד ורוח אחד הוא..." עיי"ש).

על שם השערות:

שיש להם שער

ספר חסידים (אלף קנה): "ולמה קורא לשדים שעירים שלשדים זכרים יש להם שיער בראשם..."

מעשי ח' (בראשית ב'): "ואזכירך עוד שהתורה קראתם שעירים שנאמר (ויקרא יז, ז) ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים ומתרגם שדים... וכבר לדעתי היתה סבת התחלפות שמותם מפני התחלפות איכותם, ונקראו שעירים כאשר החיות מלאים שער, ונקראים שדים להיותם בלתי נמצאים בישוב רק בשדה".

שכחת לקט, (על ילקוט חדש, ערך כשפים, אות כה): כי נקראים שעירים על שם שכולם גופם מלא שער. (ראה לעיל מה שהובא מהזוה"ק שהיו נראים להם מלאים שערות).

ח. אמנם, בספר הטעמים לראב"ע (בן מנחם עמ' 7-8) כתב כי השדים שייכים למזל דלי, וז"ל: "השדים. אמרו כי כל מזל שדים בעבור שהוא בית שבתאי, כי הוא יורה על המרה השחורה המראה השדים, ואמרו, כי דלי ככה ולא גדי, בעבור הראות כח שבתאי בו.

ט. וראה מדרש אגדה (בבב"א פרשת נח (יא, ח) "ובעת שהפיצם מה שנפלו במים נעשו רוח המים ומה שנפלו ביער נעשו קופים ומה שנפלו במדבר נעשו שדים", משמע כהנ"ל, שיש מינים שונים לפי מציאות מקומם. ודו"ק.

שענינים בענין השערות

כרמייא דאליהו לר"א חביב סתהון (קונטרס הדרוש, בהוצאת רבי מרדכי גרוס עמ' כב - ג)
 "...טעם למה המזיקין נקראים שעירים, יען שהם מתילדים מעכירות האויר הצח
 שבעולם וכתולעים המתהווים באשפה בן האויר הנקיון שלו הוא ע"י הצד המותר שנוטלים
 אותו המזיקים ומתהווים ממנו השערות והם לוקחים העכירות והמה כמו השערות כל של
 דבר בעלי חיים שהם מותרים הפנימיות שלו הדוחים אותם לחוץ בן המזיקים והם טובים
 לאויר לנקותו והם רעים מצד עצמם כמו השערות..."

'נמכר יוסף' לרבי יוסף בן נאיים בראשית (לט, ו) מביא מספר אחד "ידוע לכל משכיל
 אשר דרך הם"א והחיצונים להיות נאחזים תמיד ולהיות נסרך ונגרר בה בכל מקום
 אשר יוכלו להשתתף שם כי אין להם חיות אם ממעט הקדושה השוכן בתוכם... והסמרא
 אחרא היא מועטת כחוט השערה ולכן נקראו שעירים".

מלשון סערה:

מלמד התלמידים (דרשה לשבת שובה) "וכן ראוי לקראם שעירים בדרך שיתוף השם לפי
 לשון סערה..." מדרש חמדת ימים תולדות מביא: "וכן בפירוש אלמוטום ז"ל
 שהעזים רומזין למידת הדין הקשה והעזה, וכן נקראו שעירים שקבלתן מסער הדין דכתיב
 (ירמיה כג, יחט) חנה סערת ה' חמה".

שישתער הרואה אותם

ר"א אבן עזרא ויקרא (יז, ו) לשעירים הם השדים, ונקראו כן בעבור שישתער הגוף הרואה
 אותם. (ישתער - ידענע או יעמדו שערותיו).

ב] המובאים בחז"ל ובקדמונים

זיגין בישין

בתרגום: המינים הרעים.

בוזוהר הקדוש מתוארים כוחות הרע והמזיקים פעמים רבות כ"זני בישא", רבי מנשה
 בן ישראל בנשמת חיים (מאמר שלישי פרק שלשה ועשרים) כתב שאצל הגוים נקראים
 השדים "גינים". וכתב: "נראה לי שהוא השם שקוראים להן בהרבה מקומות בוזוהר זיני
 בישין בחלוף ז' בג' אשר הם קרובים במבטא". (הדבר מתאים במיוחד עם כינויים בערבית גינים
 או גינים).

חיצונים

דובר ישרים לרבי נתנאל חיים פאפע (בראשית ג, א): "...וכמו שכתבו חכמי האמת שכל
 המידות העליונות כל הגדול יותר מתלבש ומסתתר בקדושה הנמוכה ממנו זה בתוך
 זה וזה בתוך זה עד שבא לקליפות שהוא כמו קליפה סביב הפרי, נמצא כי הקדושה יש
 לה לבוש והטומאה אין לה לבוש לכן מצינו בכל בעלי החיים שיש להם לבוש מה משער

או מנוצה או מקשקים חוץ מהנחש שאין לו לבוש כלל, מפני שהוא משורש הטומאה והרע הגמור שהוא החיצון מכולם לפיכך נקראים רוחות הטומאה חיצונים...".

טהרין - טהרינון

מזבא ספר מאורת נתן - מאורי אור (לר"מ פאפרש פפד"מ חס"ט) תחילת מערכת הי'. ובמחזור ויזרי "טהרינון".

כפי הנראה נקראו כן על שם שמצויים בצהרים. ראה לקמן בערך 'מלני'.

מלני

מפחד בלילות (שיר השירים ג, ח) תרגום: "מן מוזיקי ומלני דאולי בליליא".

כינאי למוזיקים שהולכים בלילה, כמו שמביא הערוך (ערך טלן - מהר"י שלזינגר עמ' ר"ג). "כי טלל לשון חושך וצל. צפירי שדים של בקר טיהרי שדים של צהרים. מפחד בלילות התרגום "מן מוזיקא ומלני דאולין בלילא".

מוזיקים

שמוזיקים ומענישים את הבריות

ספר התשבי לר"א בחור (ערך נוק): "...נוק... לשון עונש... וזוה נקראו השדים מוזיקין שלפעמים נענשין הבריות על ידם...".

(**ראה** בתורה אור סו"פ יתרו (ד"ה ואת ההר) שעמד למה נקראו מוזיקים אף שאינם יכולים להזיק אלא בציווי. ע"ש עפ"י קבלה).

פירוש רבינו יצחק אברבנאל (שמות פרק ז'): "... נמצאים רוחניים אחרים אשר הם תחת גלגל הירח בראם הקב"ה להעניש בהם את בריותיו כשיחטאו לפגיו... ולכן נקראים מלאכי חבלה וממלאכי מוות ושטנים שדים ומוזיקים כי להיותם ממונים על הרעות בדרך העונש הם מלאכי חבלה... ולהיותם בערך האדם לשמאלו ולשמין לו יקראו שטנים...".

מלאכי חבלה

ספר החינוך : (מצוה סב) "השדים שמשמשם בהן למלאכת הכשוף נקראים מלאכי חבלה וכן פירש"י ז"ל לפי שענין הכישוף לעולם אינו נעשה רק לחבל".

ובמצודת דוד - מעמי המצות להרדב"ז מצוה סז: " ואותן השדים המשתמשים בהם נקראו מלאכי חבלה כי לכך נבראו ליסר בהם הרשעים כדי שייראו מלפניו...".

מריאים

"תוצא הארץ נפש חיה" (בראשית א, כ"ד) בראשית רבה (ז, ט) : "נפש חיה אלו המריאים".

ובספר אור המאיר לרבי מאיר חנוך בן ישי ישיובין (על מדרש רבה שם) ביאר שמריאים הם צאן מפוטמות, כמו שמתרגם יב"ע על "ומריא" ופטימין, והשדים כשנראים נדמים להם בדמות צאן מפוטמות, ונאמר "ולא יזכחו עוד את זכיהם לשעירים", וראה

שם שביאר לפי זה למה המפחד מהשדים אומר "עיוזי דבי טבחי שמינא מינאי". (מגילה ג, א).

עלעולין

זוהר בראשית (מת, א) "תא חזי כד אתקדש יומא במעלי שבתא סוכת שלום שריא ואתפריסת בעלמא, מאן סוכת שלום דא שבתא וכל רוחין ועלעולין ושדין וכל סטרא דמסאבא כלהו טמירין ועאלין בעינא דריחייא דנוקבא דתהומא רבא".

עלעולין הוא תרגום של סערה, כמו שמתרגם יב"ע יחזקאל יג, יא "ורוח סערות" – ורוח עלעולין. (וראה פירוש **אור החמה** על זוהר הקדוש בראשית קעז, ב).

פורחות (פרחים)

מאורי אור (לר"מ פאפיראש פפד"מ תס"ט) תחילת מערכת ה' הביא "כ" כתות מלאכים כנגדם י' כתות שדים... פורחות...". ראה הערה 5.

על שם שאין להם רשות לעמוד רק לפרוח

בספר מעבר יבוק (שפתי רננות מאמר ג' פרק ט"ו) : "כל זמן שעומדים הנושאים את המת עם הארגו להחליף יכונו להבריה מעליו ומסביבו הרוחות כי בכל עמידה הרוחות פורחים, ואולי שאין להם רשות רק להלך לא לעמוד כמו שהמזיק אין לו רשות לזוז ממקומו ואולי הרוחות נקראות פורחות על זה כדכתיב ונפשותיכן לפורחות". וכן בסדר ההקפות כתב: "יכונו הנושאים את המטה כשמתחלפים מזה לזה להבריה מעליו רוחות הנקראות פורחות..."

רוחות

שהם מיסוד הרוח

מעשי ה' (פרשת בראשית) : "ורבותינו ז"ל קראום רוחות על שם היותם מן היסוד הדק ההוא הנמשל לרוח".

בכסא רחמים על אבות דרבי נתן (פל"ז) כתב שיש "לשדים ג' יסודות בלי חלק העפר ואם יהיה הוא דבר מועט מאוד, ולזה נקראים רוחות..."

ובגינת אגוז להר"י גיקמלייא (עמ' קמ"ט). "והתבונן הענין הגדול הזה שהפליגו חז"ל בהיותם מסכימים לדעת הפילוסופים שאין ריקות בעולם כי האויר ממלא כל הריקות, והם ז"ל אמרו הענין בלשון רוח, כי המזיקים נקראו רוחות, והרי דעת חכמי התלמוד מסכמת לענין זה שאין ריקות בעולם, שהרי רוחות ממלאים כל הריקות כאמרם ז"ל וקיימי עלן כי כיסלא לאוגיא, כלומר כמים המסבבים את התלם..."

שמינים

שעומדים לאדם לשמן לו

רבי יצחק אברבנאל (שמות פרק ד'): "... נמצאים רוחניים אחרים אשר הם תחת גלגל הירח, בראם הקב"ה להעניש בהם את בריותיו כשיחמאו לפניו.. ולהיותם בערך האדם לשמאלו ולשמנו לו יקראו שמינים..."

שמוזקים בשמן

נשמות חיים (מאמר שלישי פרק יב): "ושמינים כי הם מוזקים לבני האדם כמו ויקם ה' שמן לשלמה את בן הדר"...

כינויי השדים שרווחו כלשונות בני אדם.

"לצים", "לא טובים" – "הטובים מאתנו".

כינוי נוסף לשדים שרווח אצל המון העם היה "לצים". (בעיקר בארצות מזרח אירופה) כנראה על שם מעשי ליצנויות ושחוק שהיו שוחקים המוזקים במעשיהם לבני אדם.

בישפת האיריש כונו המוזקים והשדים ה"לא טובים" (ניטו נישט גוטע), וכאן בולט ההבדל בין מזרח למערב, שבארצות המזרח כונו להיפך, "הטובים מאתנו", (בלאדינו: לוס מיז'אריס די נוזוטריס). או בסתמיות "ההם" היצורים ההם (הדוך אל-גיס) "וּכְדוּ". וכדומה. אולי משום בארצות המזרח הפחד מהמוזקים היה גדול יותר, ולפיכך חששו אפילו להזכיר אותם כ"לא טובים" שמא יזיקו את המזכירים אותם כך...

ככלל, ניתן לשער, שהכינויים העממיים לשדים, מקורם לאור ההזירות שלא להזכיר בפה את השדים, ולכן התחכמו להמציא להם כינויים שונים.

נספח: "קליפות"

המושג "קליפה" מתאר כח טומאה, אך על פי רוב לא כח פועל כשד או מוזיק. אנב; בחז"ל לא נזכרו הקליפות, מלבד בזהר הקדוש ובהיכלות, עכ"פ אינה ענין לשדים ומוזקים.

ב] האם אין להזכיר "שדים" בפה. [נכתב לעורר תשומת לב המעיין, ולענין הלבנה והנהגה יש לשאול לחכם].

אחר שנתבארו היטב כינויי השדים ושמותם, נבוא לברר האם אפשר להזכיר בפה "שדים" או את הכינויים השונים. מנהג רווח אצל רבים שלא להזכיר בפה "שד" או "שדים"

י. ראה: חכמי ירושלים למשה דוד גאון עמ' 129.

יא. ראה: אוצר הסגולות לאברהם בן יעקב פרק ט'.

ובמקום זה אומרים "שין דלת" וכדומה, ישנם שאפילו בדפוס נוהרים לא לכתוב דף או סימן שד אלא דש, כנראה בתור הרחקה לדבר שלא יקרה שיהיו שזכירו בפה. ננסה להתחקות על מקורו ומעמו שלדבר, שלא הוזכר בפירוש בחז"ל ובשו"ע.

במעמי המצוות למהרה"י (פרשת משפטים) ובשער הכוונות ענין תפילת ערבית סוף הדרוש הראשון: "גם צריך לזהר מאד האדם שלא להזכיר בפיו שם סמאל וזה סוד ושם אלהים אחרים לא תזכירו ובפרט בלילה, שאז הוא זמן שליטתו וממשלתו. ולא עוד אלא שגם הוא אסור להזכיר מעין דברים אלו, כגון אלו בני אדם הרגילים לומר בלשון לעז **איל דיאב'לו** (שטן / שד בלע"ז) **וביוצא בדברים אלו אין להזכירם כלל, לפי שגם השדים הם בחלקו ומתגבר כח כשמוזכרין אותם.** ופעם אחת הייתי עם בני אדם בלילה ובתוך הדברים שהייתי מדבר עמהם הזכרתי שם סמאל ואחר כך בבוקר הלכתי לבית מורי ז"ל ונסתכל בי ואמר לי הרי בלילה שעבר עברת על לאו ושם אלהים אחרים לא תזכירו והזהר כל ימך שלא תזכרנו לא שמו ממש ולא כיוצא בו ובפרט בלילה שאז ניתן לו כח להתגבר עליך ועל אחרים בסבתך אם תזכיר את שמו. (וכן לגבי לילית במקומות רבים נזכר "פלוגית" ולא בשמה).

הרי מבואר שני מעמים לענין אי הזכרת שמות השדים בפה: או מחמת שיש בזה נתינת כח לשדים, או מחמת סכנה, וכן מבואר שבפרט ראוי להזהר בזה בלילה.

את הטעם השני יש להסמך לזהירות שלא להזכיר דבר סכנה בפה ממעם "שלא לפתוח פה לשטן" (כמבואר בברכות יט, א). וכן בזמננו רבים נוהרים שלא להזכיר בפה את מחלת הסרטן ל"ע, ואומרים "המחלה", ויש סמך לזה מנדרים (מא, ב) שאמרו חז"ל שאין מוזכרים את שמה של המחלה "בורדם", וברש"י שם נראה שזה מחשש הדבקות במחלה ויש סכנה להזכירה, הרי שגם עצם האיזכור עלול לסכנה.

אמנם, בדרך לימוד או בדרך תפילה האם יש מניעה להזכירם, ויש להביא ראיה שמותר, ממה שמצאנו בכמה תפילות שתיקנו הקדמונים (כמו רבינו החיד"א ועוד) להנצל משדן ורוחין, וכן בדרך לימוד. וכנראה עיקר האזהרה בזה באמירה שלא לצורך (לבד מאמירת סמאל שבוה נזכר מהאר"י שהיה נוהג גם בד"ת).

ולגבי הכינויים השונים לשדים שהובאו במאמר זה, וכן על שמות שבהם נקראו השדים כמו אשמדאי וכדומה, לא מצאתי מי שדן בזה אם אין להזכירם בפה. ומלשונות מהרח"ו שהובאו לעיל: "אסור להזכיר דברים מעין אלו... **וביוצא בדברים אלו אין להזכירם כלל.**" נראה שיש ענין להזהר בדבר. ושמה יש לחלק בין שם שהוא מיוחד לשדים או לכינוייהם, לבין כינוי או שם שאינו מיוחד להם, כמו למשל "רוחות", או "בלהות" וכדומה שיש להם משמעויות אחרות². ויש לברר הדברים אצל החכמים.

יב. מעין מה שנזכר בפוסקים על איסור אמירת שמות מלאכים, שמלאכים ששמותם כשמות בני אדם אין איסור להזכירם, ראה שו"ת תורה לשמה לרבינו יוסף חיים מבגדד סימן תצ"א, ולבאורה גם כאן י"ל שמותר.

וְלַסִּיּוֹם, ראוי לציין מה שמעורר רבי משה צוריאל בספר אוצרות המוסר (חלק א' שער אמונה מאמר ג' אות ג' "פחד מן השטן") על הזהירות מהפרזה בעניני זהירות ופחד מן השדים, שדבר זה עלול להביא חלילה לידי מחשבה כאילו יש במזיקים כח עצמי, שאם נאמר אי אלו דברים הם עלולים להזיקנו וכדו', והלא הכל בהשגחה. וראי; מה שגילו לנו רבותינו שיש להזהר ממנו, יש להזהר, אבל לא להפריז בזה ולהוסיף בזה "חומרות" ו"הידורים" משל עצמנו, וראה שם עוד מה שמאריך ומביא מקדמונים המעוררים על הדבר.

